

Hanze
University of Applied Sciences
Groningen

BSS binnen het CoE Energy/EnTranCe

Dr. Carina J. Wiekens

Lector Duurzaam Gedrag

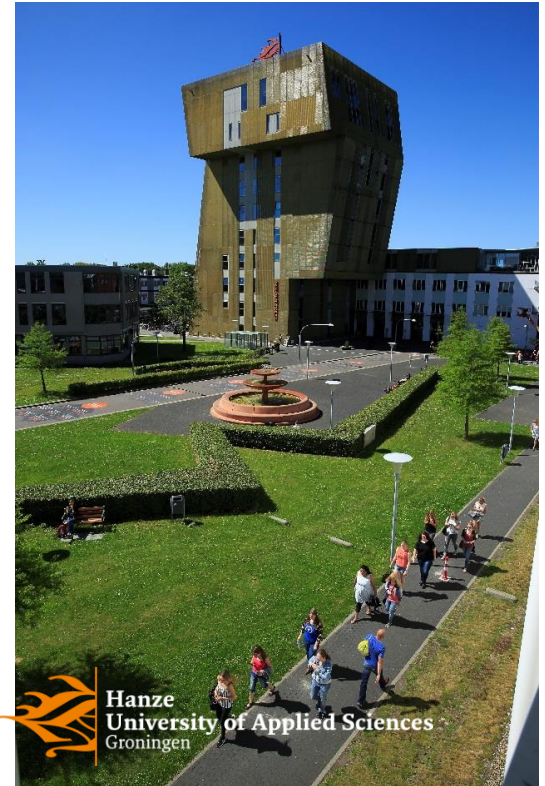
share your talent. move the world.

EnTranCe
ENERGY TRANSITION CENTRE

Energy Academy Europe

Hanze University of Applied Sciences

- Opgericht in 1798
- 29.995 studenten en 3348 medewerkers
- 54+ bachelor programma's, 19 master programma's
o.a. masters Energy for Society, Sustainable Energy System Management, European Master Renewable Energy
- 3 speerpunten:
 - Healthy Ageing
 - Ondernemerschap
 - Energietransitie

share your talent. move the world.

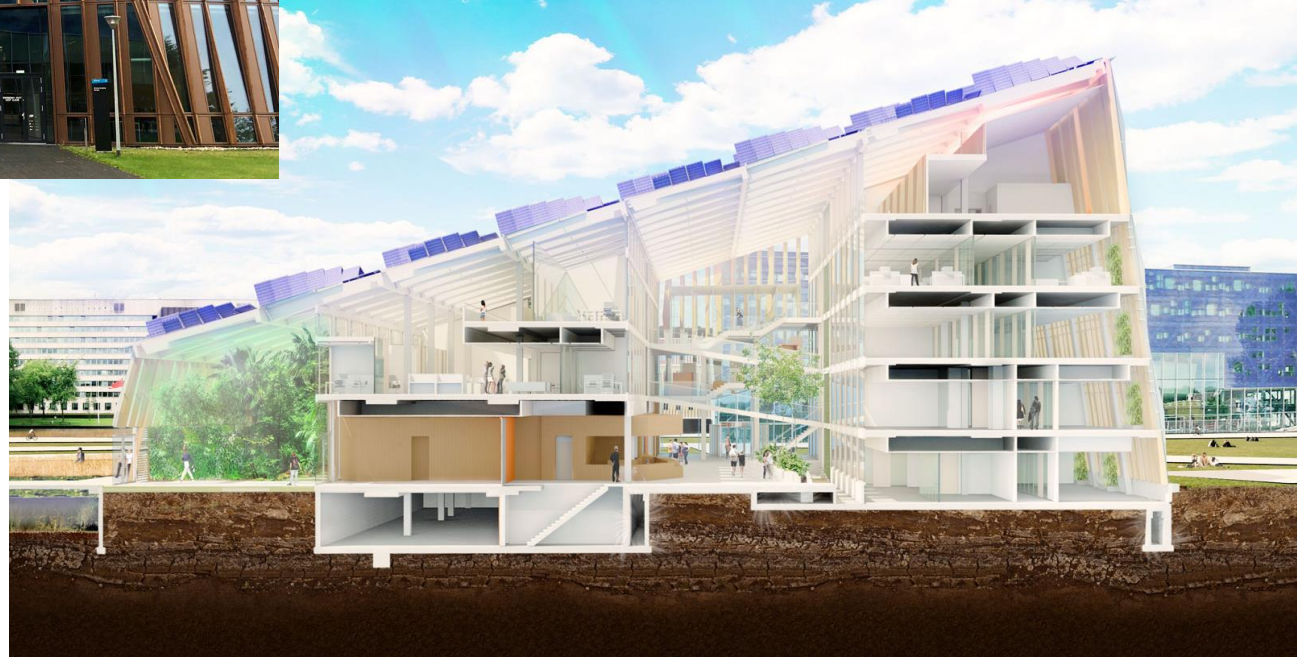

Field lab EnergySense

EnergySense is een longitudinaal bevolkingsonderzoek bestaande uit een ICT-infrastructuur waarmee het energieverbruik van huishoudens (slimme meterdata) inzichtelijk gemaakt kan worden. Aanvullend worden er surveys afgenomen bij de aangesloten huishoudens.

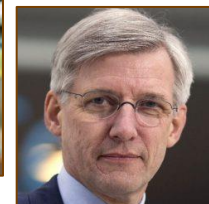
Project Energysense Proeftuin (SNN) wordt een uitbreiding beoogd gericht op het versterken van de samenwerking tussen bedrijven, overheid, burgers en kennisinstellingen.

Centraal staat het ontwikkelen en evalueren van producten en diensten die gericht zijn op het verduurzamen van het energieverbruik van huishoudens.

Leeropdrachten

1. Waterstoftoepassingen
2. Life sciences & renewable energy
3. Windenergie
4. Hernieuwbare gassen en duurzame brandstoffen (vacature)
5. Systeemintegratie in de energietransitie
6. Energietransitie en netwerken
7. Juridische vraagstukken in de energietransitie
8. Economische vraagstukken in de energietransitie (vacature)
9. Sustainable communication
10. ... (volgende slides)

share your talent. move the world.

Duurzaam gedrag

Gedragsverandering en (het beïnvloeden van) sociaal maatschappelijke processen

Academie voor Sociale studies

- Bachelor Toegepaste Psychologie
- Bachelor Sociaal Werk
- Master Social Work

Master Energy for Society

Uitgangspunten

We zijn gewend geraakt aan een hoge mate van comfort en ons nauwelijks bewust waar dat comfort op gebaseerd is

We staan redelijk ver van onze natuurlijke omgeving af (assumptie dat alles veilig is, het doet en schoon is)

Door o.a. klimaatverandering zijn (ingrijpende) aanpassingen noodzakelijk die iedereen gaan raken,

... waarbij we nu nog niet weten welke straks nodig zijn

Dit betekent dat een *bewust* veranderingsproces geïndiceerd is

Richting een duurzame samenleving

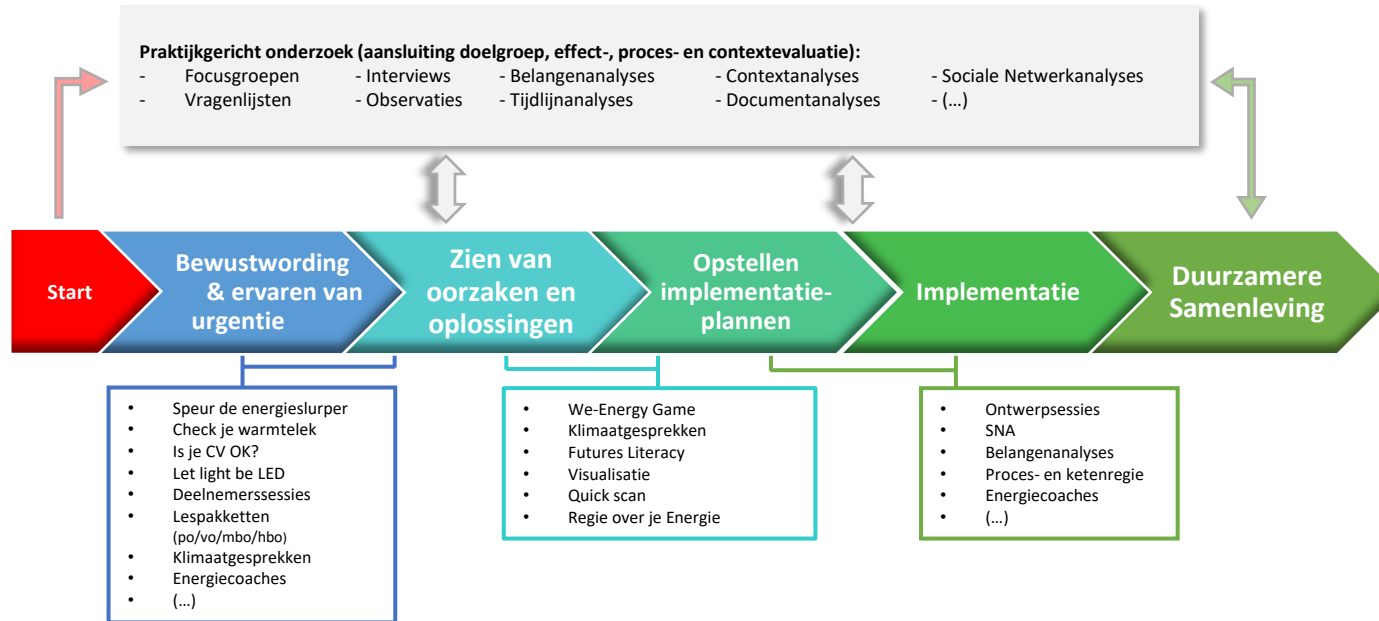

Verandering is van de mensen die het betreft
=> eigenaar van het verandertraject

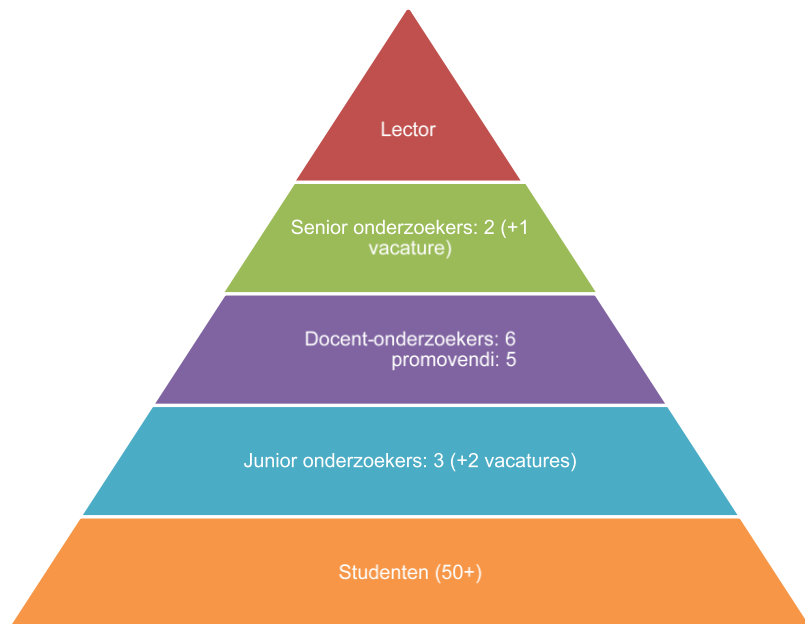
Bewuste verandering in betekenisvolle sociale groepen

- Vele stappen nodig, draagvlak is noodzakelijk
- Verandering is sterker (betere voorspeller van toekomstig gedrag)
- Efficiënter
- Gemakkelijker (social beings)
- Inzet sociaal kapitaal
- Duurzamer door steun en inzet van de groep

Richting een duurzame samenleving

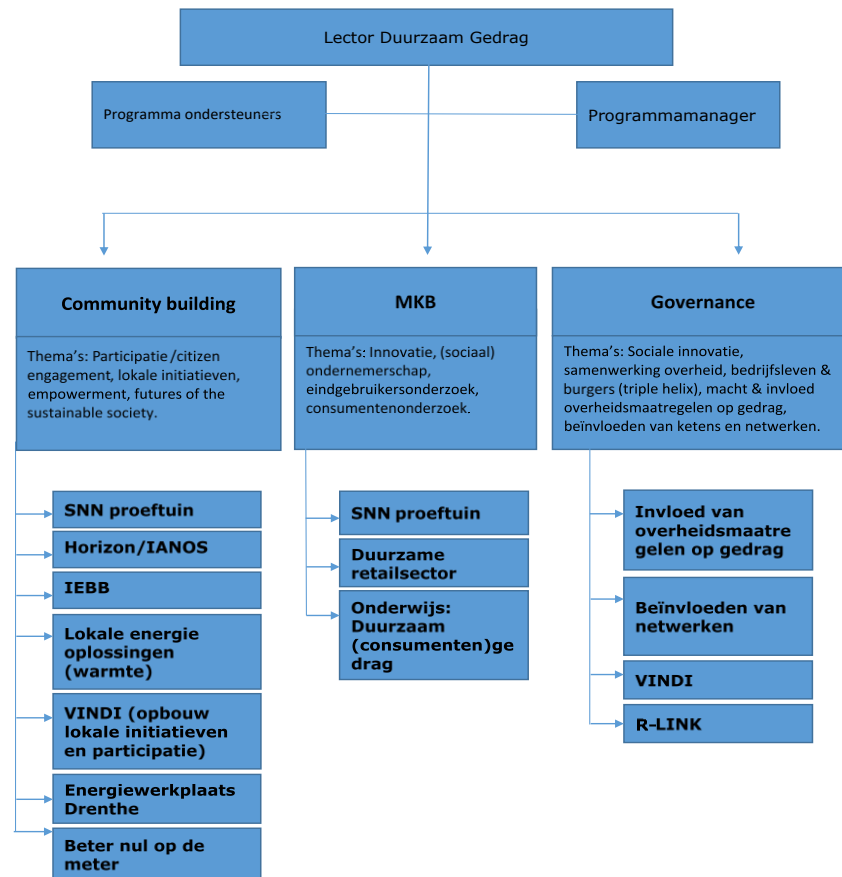
Onderzoekspiramide

Verdere bezetting:

Programmamanager
 Projectondersteuners: 1 +1 vacature
 Communicatiemedewerker: 1 vacature

Organisatie Duurzaam Gedrag Aansturing, onderzoeklijnen en projecten

Figuur 2.3 In 2014 zijn de eerste wijkgerichte en organisatiegerichte aanpakken ontwikkeld en getest

Hanze Kenniscentra
Vorming of Applied Sciences
Energie

Kenniscentrum Energie
Bezoekadres
Zandvliet 11
Groningen
www.hanze.nl

Coördinator/hoofd:
dr. Carina Wiekens
c.wiekens@kpe.hanze.nl

Datum: 13 mei 2015
Onderwerp: Hanze Hogeschool Groningen vraagt uw medewerking

Geachte Bewoner(s),

Binnenkort kunt u meedoen aan een actie die georganiseerd wordt door het Kenniscentrum Energie van de Hanze Hogeschool Groningen. Hierbij mag u gratis gebruik maken van 'energiestekkers'. Met deze steekkers kunt u in uw huis op eenvoudige wijze meten wat verschillende apparaten verbruiken. Uiteraard geeft dit inzicht in waar de energie in uw huis verbruikt wordt. Wat wellicht interessanter is, is om te kijken wat verschillende apparaten van dezelfde soort verbruiken. Wat is het verschil tussen een nieuwe vriezer en een oude vriezer? Is een apparaat met het label A+++ echt zuiniger? En hoeveel dan? Door als buurt aan de activiteit mee te doen, kunt u antwoord op deze vragen krijgen.

Wat vragen we van u? Graag zouden we u willen vragen om deel te nemen. Deelname houdt in dat u een koffertje ontvangt waarin de steekkers zitten en een boekje waarin u uw bevindingen kunt noteren. Het enige wat we u verder willen vragen is of u, in het kader van ons onderzoek naar energiebesparing, tweemaal een vragenlijst (voor de activiteit begint en nadat de activiteit is afgesloten) in wilt vullen. Dit betreft een digitale vragenlijst die u op ieder moment in kunt vullen. Er volgen geen verdere verplichtingen voort uit uw deelname.

Nadat de energiestekkers door u en uw buurtgenoten gebruikt zijn, organiseren we een bijeenkomst. Tijdens de bijeenkomst bespreken we met elkaar de resultaten van het meten van verschillende apparaten. Onderzoekers van het kenniscentrum energie laten zien wat dit bijvoorbeeld op jaarbasis betekent en of dit betekent dat het (financieel) uit kan om een nieuw, energiesuiver apparaat aan te schaffen. Tijdens de bijeenkomst zal een medewerker van Buurkracht aanwezig zijn (www.buurkracht.nl). Buurkracht heeft geen commerciële doelstellingen. Buurkracht helpt buurten gratis met het ontlooiën van duurzame initiatieven en energiebesparing. Mocht u naar aanleiding van deze actie als buurt de smaak te pakken hebben, dan kan Buurkracht u verder op weg helpen.

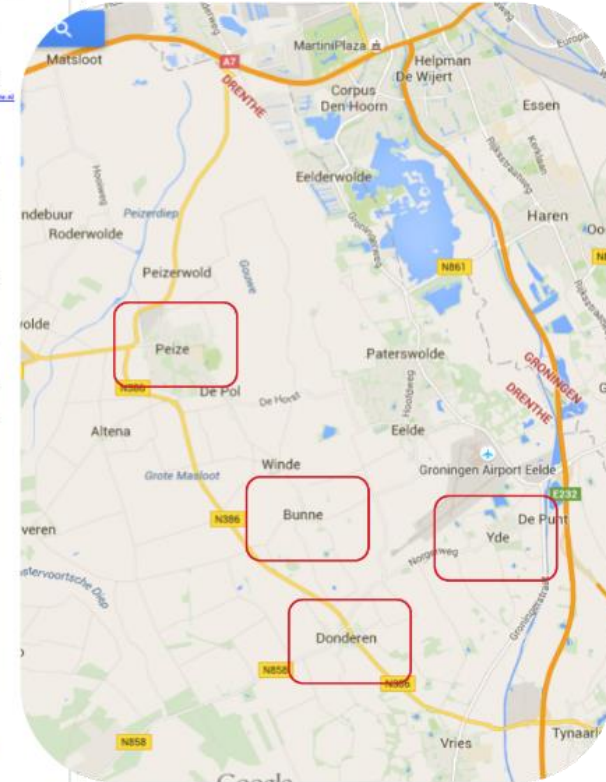
Aanmelden
Mocht u zich na deze brief aan willen melden, dan kan dat door een email te sturen naar: c.wiekens@kpe.hanze.nl (Carina Wiekens). Het kan zijn dat u nog vragen heeft naar aanleiding van deze brief. Daarom komen er de komende tijd student-onderzoekers van de Hanze Hogeschool bij u langs om u alles over het onderzoek te vertellen. U kunt bij hen al uw vragen kwijt. U kunt zich bij hen eveneens aanmelden om deel te nemen aan de activiteit.

We hopen u binnenkort te ontmoeten!

Hoogachtend,
dr. Carina Wiekens
Onderzoeksleider

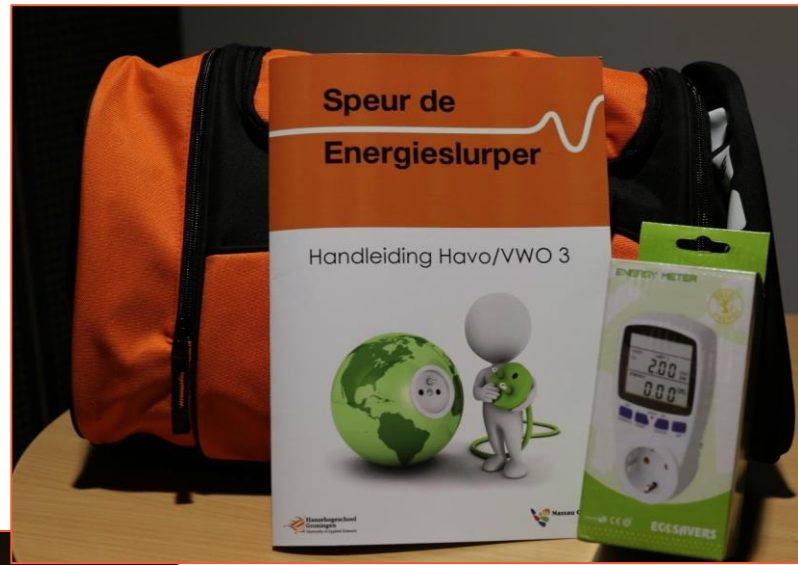
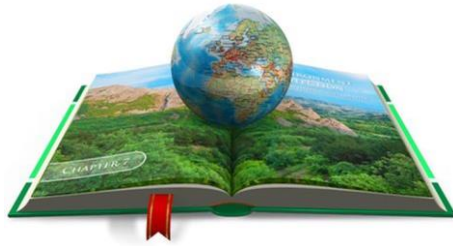
Dit initiatief wordt mogelijk gemaakt door 'Drenthe in Transitie' (www.ditenergie.nl)

Hanze Hogeschool Groningen **provincie Drenthe** **Buurkracht**
SAMEN MET ENERGIS

share your talent. move the world.

Doelgroepen I

Doelgroepen II

Sociaal met Energie

2.4.5. Energietransitie voor mensen met een relatief lage SES en aanvullende problemen

“Toen werd ik opgebeld van: “Nou mevrouw, als u binnen 24 uur niet die rekening betaalt dan wordt u afgesloten.” Nou, dan heb je paniek in huis hè.”

“Ik snap niet wat dat energie besparen nu te maken heeft met het milieu. Dat snap ik niet.”

“Dan besef je steeds meer hoe belangrijk het is... Ik heb ook op een gegeven moment geëxperimenteerd met koken op kaarsen en ik wist niet dat het zo heet kon worden. Je moet wel geduld hebben, maar het kan wel.”

“Ik heb er zeker wel belangstelling voor, juist omdat ik het zo moeilijk vind, weet je. Met mijn opleiding ben ik er ook achter gekomen dat ik geen snelle leerder ben. Ik heb daar wel meer geduld bij nodig.”

Een hardnekkig misverstand dat we nog altijd in de praktijk tegenkomen is dat de doelgroep met een relatief lage SES (sociaaleconomische status) niet met energie bezig is en “niets wil”. Uit de vele studies die we inmiddels naar het activeren van deze doelgroep verricht hebben, blijkt dat het tegenovergestelde waar is: bijna iedereen in deze doelgroep is met energie bezig. Voor de doelgroep geldt dat een relatief hoog bedrag van het geld dat maandelijks binnenkomt, besteed wordt aan energierekening. Pogingen om dat bedrag omlaag te brengen,

Wat kost een dergelijke actie?

- Speur de **energieslurper** +

... en wat gebruikt die van jou ?

- ➔ Geef je afdeling op voor 'Speur je energieslurper' !
- ➔ Vorm als afdeling (of op andere wijze) een team van 5 tot 8 personen en meld je aan.
- ➔ Vergelijk het verbruik van jouw apparaten met die van je collega's
- ➔ En zie waar jouw energie naartoe gaat
- ➔ Er zijn 10 koffers beschikbaar, wees er dus snel bij en meld je aan via Methanet!

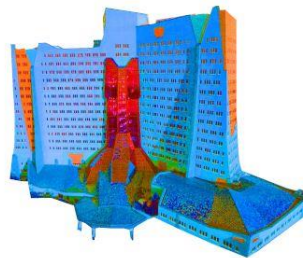

Buurkracht

gasurthe
crossing borders in energy

✓ **Check je warmtelek**

... wil jij ook een warmtescan van jouw huis ?

Is een vervolg op **Speur de energieslurper** +

Buurkracht

gasurthe
crossing borders in energy

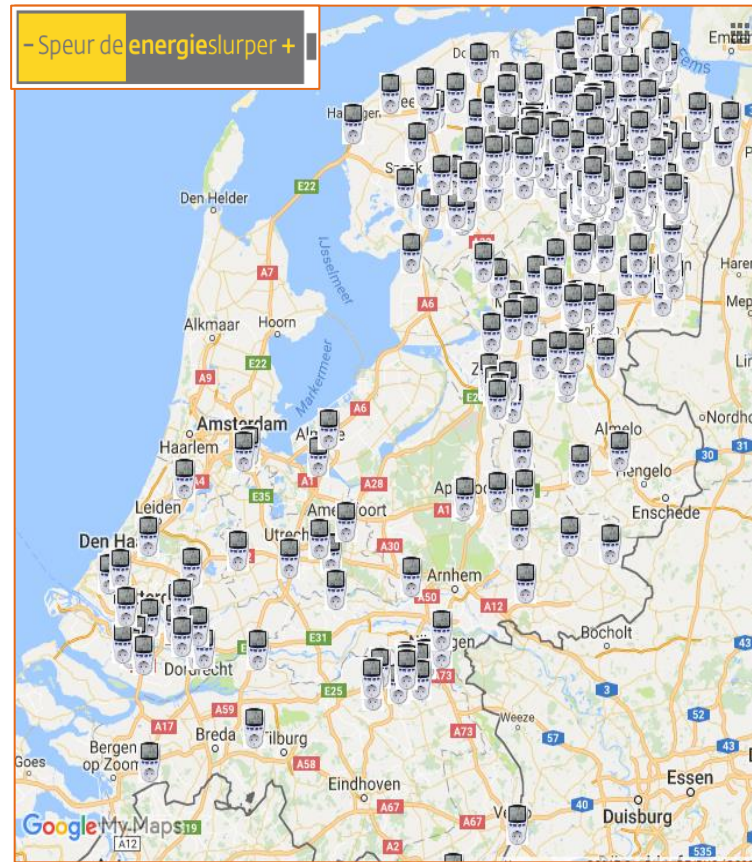
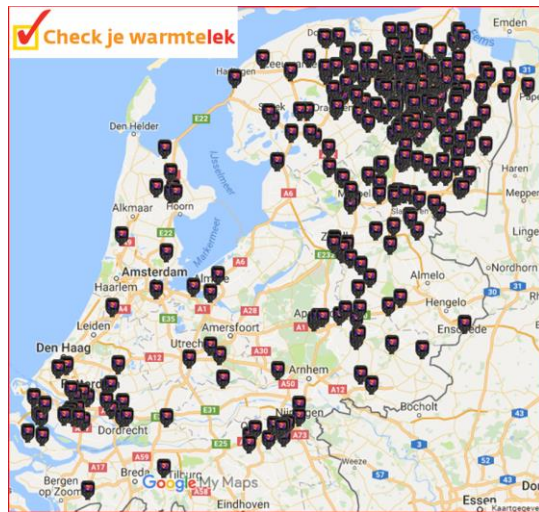
gasurthe
crossing borders in energy

IS JE CV ✓
OK?

Schrijf je in via methaNet!

share your talent. move the world.

Hanzehogeschool Groningen
University of Applied Sciences

De Drentse Schone L.E.I.
Een studie naar Succes- en Faalfactoren van Lokale Energie Initiatieven in Drenthe

Hanzehogeschool Groningen
University of Applied Sciences

provincie Drenthe

Hanze University of Applied Sciences Groningen

Groningse Lokale Energietransitie

Lynette Gernes & Carina Wiekens
Lectoraat Communication, Behaviour & the Sustainable Society
EnTranCe: Centre of Expertise Energy
Hanzehogeschool Groningen

Tabel 2.2 Overzicht onderzoek uitgevoerd in de provincie Drenthe in de periode 2014-2019

Nr	Project	Looptijd	Doel	Financiering en partners	Status
1	Maatschappelijk Draagvlak voor Biogas	2014-2015	Onderzoek naar draagvlak voor biovergisters, zowel door naar het publieke debat te kijken als naar twee cases, waaronder Coevorden.	DNV-GL en TNO. Mede mogelijk gemaakt door de gemeente Groningen, provincie Groningen, Europese Unie, Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, Ministerie van Economische Zaken, Pieken in de Delta en SNN.	Afgerond
2	Gedragsexperimenten in 4 Drentse dorpen	2015	Ontwikkelen van een aanpak om mensen die nog niet met hun energiegebruik bezig zijn te motiveren om energie te besparen.	Gefinancierd door de provincie Drenthe. Uitgevoerd i.s.m. de gemeente Tynaarlo en Buurkracht.	Afgerond
3	De Schone Drentse L.E.I.	2015-2017	Onderzoek naar alle lokale duurzame initiatieven in Drenthe: hoeveel zijn het? Wat zijn hun doelen? Wat bereiken ze? Tevens is er een sociaal netwerkanalyse uitgevoerd naar de wijze waarop L.E.I. worden ondersteund en met wie ze informatie uitwisselen.	Gefinancierd door de provincie Drenthe. Uitgevoerd i.s.m. de NMF Drenthe.	Afgerond
4	Kracht van de Buurt	2015-2017	Ontwikkelen van 5 gedragsinterventies om mensen te verleiden tot energiebesparing. Tevens is een wijkgerichte aanpak ontwikkeld en getest.	Gefinancierd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) en Buurkracht. Uitgevoerd i.s.m. Buurkracht en de RUG.	Afgerond
5	Lokale Energietransitie in Noord-Nederland	2016	Energie Initiatieven in de 3 noordelijke provincies zijn letterlijk in kaart gebracht. Tevens is gereflecteerd op het speelveld en het succes van de lokale energietransitie.	Gefinancierd door Gasunie Transport Services.	Afgerond
6	Evaluatie ditenergie.nl	2016	Evaluatie en advies platform ditenergie.nl.	Gefinancierd door de provincie Drenthe.	Afgerond
7	Observaties Transitie Arena's	2016	Advies Transitie Arena's.	Eigen bijdrage.	Afgerond
8	Samen Besparen	2016-2018	Het stimuleren van draagvlak en participatie in een robuust GGW-gebied.	Gefinancierd vanuit verschillende bronnen, waaronder de provincie Drenthe, de gemeente Assen en RGA.	Afgerond
9	Duurzame Educatie	2016-2018	Ontwikkelen en testen van een lespakket gericht op het bevorderen van duurzaam gedrag dat structureel in het curriculum opgenomen kan worden van voortgezet onderwijsinstellingen.	In opdracht van de provincie Drenthe en het Wellantcollege. Uitgevoerd i.s.m. het dr. Nassaucollege en het Wellantcollege.	Afgerond
10	R-LINK	2016-2021	Onderzoek naar 14 Nederlandse gebiedsontwikkelingsprojecten die 5 jaar gevolgd worden. Ook vindt een vergelijkende plaats met buitenlandse gebiedsontwikkelingsprojecten. De HG heeft als gebied de provincie Drenthe en als context de energietransitie ingebracht.	Subsidie Smart Urban Regions of the Future NWO en SiA. Uitgevoerd i.s.m. Wageningen University & Research, Universiteit van Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam, gemeente Amsterdam, gemeente Groningen, Amsterdam Economic Board, Tertium, Amsterdam institute for advanced Metropolitan Solutions, Antea Group, Marineterrein Amsterdam, Boeletuin, Metabolic en Pakhuis de Zwijger.	In uitvoering
11	Energiewerkplaats Drenthe	2017-heden	Monitoring lokale energie initiatieven en geboden ondersteuning, verder ontwikkelen van aanpakken op basis van onderzoek.	Eigen bijdrage.	In uitvoering

(vervolg tabel 2.2)

12	VINDI	2017-2021	Promotieonderzoek naar de lokale energietransitie. De samenwerking tussen decentrale overheid en inwoners via lokale initiatieven wordt bestudeerd met als doel de lokale energietransitie te versterken door nieuwe aanpakken te ontwikkelen en te testen. Het onderzoek dat onder VINDI valt wordt vrijwel geheel in Drenthe uitgevoerd.	Gefinancierd door de HG (3 dagen per week), de WUR (1 dag per week) en de provincie Drenthe (1 dag per week).	In uitvoering
13	Nul op de Meter Woonborg	2018	Onderzoek naar beleving renovatieproces en NOM-woning in Roden (Bomenbuurt). Op basis van het onderzoek is een advies uitgebracht ter verbetering van het renovatietraject.	Woonborg.	Afgerond
14	10.000 Duurzame Huishoudens	2018-2020	In dit project komen alle voorgaande projecten samen: hoe betrek je de Drentse inwoners bij de energietransitie? Hoe zet je, afhankelijk van kenmerken van de groepen huishoudens en de sociale context, de eerste, tweede of verdere stappen? Hoe kunnen bestaande initiatieven het best versterkt worden, zodat meer mensen in hun omgeving zich erbij aansluiten? De belangrijkste vraag in dit project is hoe je samen de energietransitie vormgeeft. Hoe zorg je ervoor dat iedereen de kans krijgt om te participeren?	Subsidie provincie Drenthe en eigen bijdrage. Uitgevoerd i.s.m. vele lokale partijen en instanties, waaronder: diverse gemeenten, lokale energiecoöperaties, BiblioNet Drenthe, Drents Museum, Groene Kerken, Solidair Groningen en Drenthe, NMF Drenthe, BOKD, Drents Energieloket, sportverenigingen, VVE's, dorpsverenigingen en Ondernemend Assen.	Gestopt
15	Op naar beter Nul op de Meter!	2018-2020	Het ontwikkelen van een aanpak om het bewonersproces rondom NOM-renovaties te optimaliseren en de kans te vergroten dat NOM ook daadwerkelijk in de praktijk gerealiseerd wordt. Hierbij gaat het om het traject van planvorming tot en met ingebruikname van de woning.	Subsidie RAAK-publiek (SiA). Uitgevoerd i.s.m. Woonborg, Roeg&Roem, Lefier, Wold&Waard, Elkien, Domesta, Duravermeer, Van Wijnen, Vuurboom bv, Comfort Partners, Cedel, Woonbond, VACpunt Wonen, Provincie Groningen, KAW, Epexis, GrEK, Vesteda, MVGM en de TU Delft.	In uitvoering
16	Bedrijfskracht	2018-heden	In samenwerking met organisaties groeperen mensen activeren om gezamenlijk een bijdrage te leveren aan de energietransitie.	Founding fathers zijn Gasunie, Epexis en de HG. Vele organisaties hebben zich inmiddels aangesloten. Alle organisaties leveren een financiële bijdrage aan het project.	Afgerond
17	WarmteTrack gemeenten	2018-2019	Organisatie van warmtesessies om gemeenten te ondersteunen in het invullen van de RES. Knelpunten en mogelijke oplossingen worden tijdens de track besproken.	Eigen bijdrage i.s.m. RHDHV	Afgerond
18	Energieke Buurten Norg en Roderwolde	2019	Gebiedsgerichte aanpak. Het uitvoeren van twee pilots om twee verschillende gebieden (Roderwolde en omgeving en een buurt in Norg) in samenwerking met de bewoners "energieneutraal" te maken. De bijdrage van de HG bestond uit het inventariseren van de uitgangspositie zowel van de bewoners als de woningen.	Gefinancierd door de gemeente Noordenveld. Uitgevoerd i.s.m. energiecoöperatie NoordseVeld, dorpsbelangen, Roderwolde en een werkgroep in Norg.	Afgerond

19 November 2014
Dr. Carina Wickens
Lectoraat Natuurgas
Technische Energie

Slimme meter + EMS:

Vergroot bewustzijn van energiegebruik en verminder het energieverbruik

PowerMatching City
Eindebruiker onderzoek "How to..."
Carina Wickens

DNV-GL essent ENEXIS Gasunie TNO Innovation for life ICT Automatisering Streeklende Gemeente Groningen TU/e TU Delft

Onderzoeksontwerp:

	→	EMS 1	
	→	EMS 2	
	→	EMS 3	
Controle conditie	→	Geen EMS	

1000 Slimme Huishoudens

Streeklende Metsens nrg ENEXIS leflier Nijestee Gemeente Groningen enerGQ get>there

Dit was de situatie in 2018. Inmiddels is de naam van NLD veranderd in “Energie VanOns” (Lech refereerde hieraan; we zijn met hen en Envitron bezig met het opzetten van een pilot). Verder zijn er inmiddels veel meer lokale energicoöperaties en zijn er uiteraard ook enkele gestopt.

NOORDELIJK LOKAAL DUURZAAM
energie van eigen bodem

Leden van NLD:

Leden:

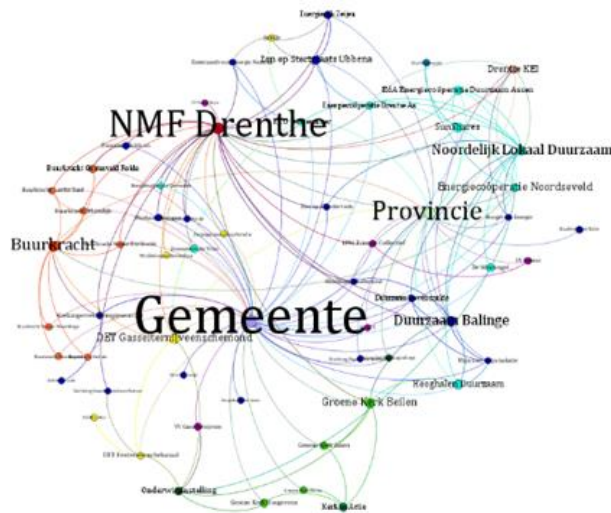
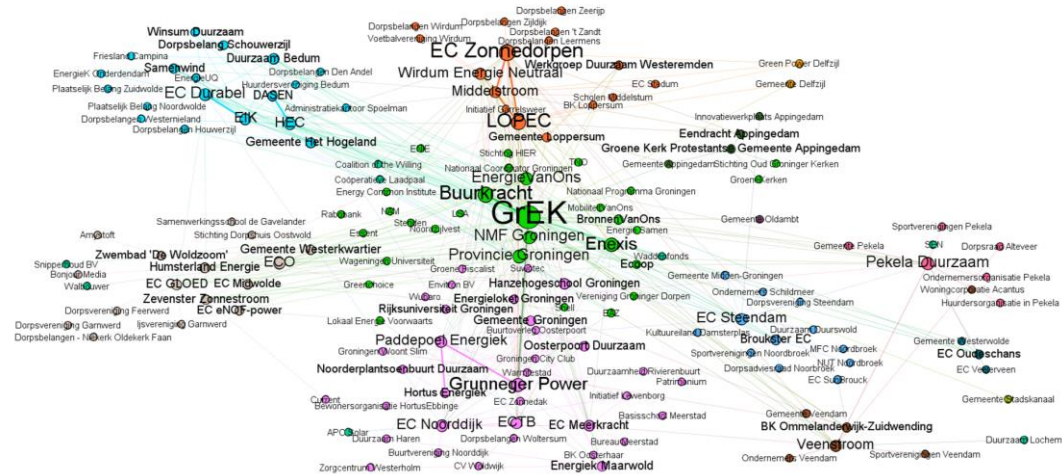
1. Dorpsvereniging Garnwerd
2. Dorpsvereniging Feerwerd, Aduardzijdj eo
3. Coöperatieve Vereniging Grunneger Power
4. Vereniging Dorpsbelangen Mensingeweer
5. Coöperatie Duurzaam Menterwolde
6. Veenstroom
7. Dorpsvereniging Midwolde Pasop
8. Coöperatie Pekela Duurzaam u.a.
9. Vereniging Dorpsbelangen Schouwerzijl
10. Energiecoöperatie Zonnedorpen u.a.
11. Dorpsbelangen Warfhuizen
12. Hogelandster Energie Coöperatie

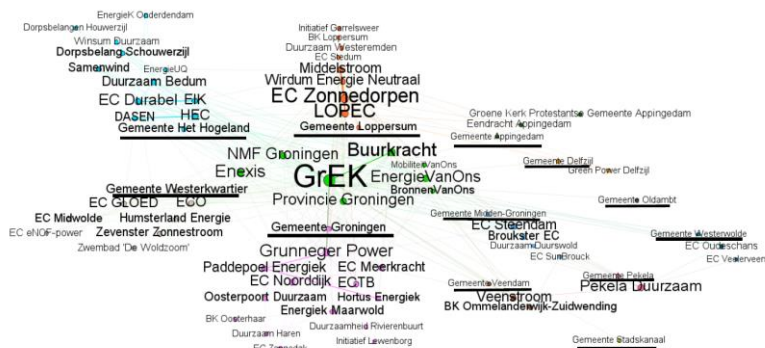
1. Woudsend
2. Slappeterp
3. Terherne "De Poask"
4. Bildtse Stroom
5. Duurzaam Heeg
6. Coöperatie EnergieKübaard u.a.
7. Energij Koöperasje Westergeast
8. LokaleEnergie Coöperatie Opsterland
9. Makkinga
10. Griene Energij Koöperasje Easterein
11. Energij Koöperasje Garyp
12. Energij Koöperasje Easterwierrum
13. Energie Coöperatie Westellingwerf u.a.
14. Leefbaar met Energie Feanwälden
15. "Krigel" Nij Beets
16. Poppenwier
17. GrieneEko
18. "Mei-inoar Griene" u.a.
19. Wommelse Energij Koöperasje
20. Energie Coöperatie Ternaard (Encoter)
21. Wijnjewoude Energie Neutraal (WEN)
22. Energij Koöperasje Trynergie
23. Duorsome Energij Boalsert
24. Energie Coöperatie Spannum
25. Marsumer Energij Koöperasje
26. Energij Koöperasje Aldeboarn.
27. Amelander Energie Coöperatie
28. Energie Coöperatie Achter de Hoven
29. Energie Coöperatie Gaasterland
30. Energie Coöperatie Idskenhuzen e.o.
31. Boksum Energie[k]
32. Coöperatie DAN (Duurzaam Akkrum Nes)
33. Energiecoöperatie Dongeradeel ECODON
34. Coöperatie Us Aengvirden
35. Energie Coöperatie Westeinde
36. Coöperatie Pingjum
37. De Bildtse Slag

1. Stichting Duurzaam Bovensmilde
2. Energiecoöperatie Hooghalen (Echo)
3. Stichting Hoogeveen Duurzaam
4. Coöperatieve Vereniging Eco-Oostermoer
5. Energiecoöperatie NoordseVeld
6. Vereniging Duurzaam Balinge
7. Energie Coöperatie De Broekstreek u.a.

Sociaal Netwerk Analyse – Initiatieven per gemeente

Onderzoeksportfolio september 2017 tot heden

Nr	Onderzoek	Looptijd	Doel	Financiering en partners	Status
1.	De Schone Drentse L.E.I.	2015-2017	Onderzoek naar alle lokale duurzame initiatieven in Drenthe: hoeveel zijn het? Wat zijn hun doelen? Wat bereiken ze? Ook is er een sociaal netwerkanalyse uitgevoerd naar de wijze waarop L.E.I. worden ondersteund en met wie ze informatie uitwisselen. Het laatste heeft geleid tot een overgenomen advies met betrekking van het versterken van (het netwerk van) lokale energie initiatieven.	Gefinancierd door de provincie Drenthe. Uitgevoerd i.s.m. de NMF Drenthe.	Afgerond
2.	Kracht van de Buurt	2015-2017	Ontwikkelen van 5 gedragsinterventies om mensen te verleiden tot energiebesparing. Tevens is een wijkgerichte aanpak ontwikkeld en getest.	Gefinancierd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) en Buurkracht. Uitgevoerd i.s.m. Buurkracht en de RUG.	Afgerond
3.	Bewoners aan het stuur	2016-2017	Ontwikkelen en testen van een aanpak die ertoe leidt dat bewoners uit dorpen zelf de regie nemen bij het oplossen van problemen in hun dorp.	Gefinancierd door de gemeente Loppersum. Uitgevoerd i.s.m. Vereniging Dorpsbelangen Zijldijk, Vereniging Dorpsbelangen Zeerijp en VVN.	Afgerond
4.	Is je CV OK?	2016-2017	Ontwikkelen en testen van een campagne gericht op bewustzijn en gedragsverandering t.b.v. het waterzijdig inregelen van CV-installaties (warmte). De campagne is met experts ontwikkeld, onder voorlopers getest, waarna een evaluatie plaatsgevonden heeft met als vraag of de campagne voor generieke huishoudens geschikt is.	NV Nederlandse Gasunie	Afgerond
5.	Samen Besparen	2016-2018	Het stimuleren van draagvlak en participatie in een robuust GGW-gebied. Er hebben in verschillende fasen meerdere onderzoeken plaatsgevonden die succesvol afgerond zijn, bijvoorbeeld naar de effecten van reguliere campagnes in een dergelijk gebied, naar de bewoners van het gebied en naar alternatieve wijzen om de bewoners te bereiken en te betrekken bij de energietransitie.	Gefinancierd vanuit verschillende bronnen, waaronder de provincie Drenthe, de gemeente Assen en RGA.	Afgerond
6.	Duurzame Educatie: havo-vwo	2016-2018	Ontwikkelen en testen van een lespakket gericht op het bevorderen van duurzaam gedrag dat structureel in het curriculum opgenomen kan worden van voortgezet onderwijsinstellingen.	In opdracht van de provincie Drenthe. Uitgevoerd i.s.m. het dr. Nassaucollege.	Afgerond
7.	Duurzame Educatie: VMBO & MBO	2016-2018	Ontwikkelen en testen van lespakketten gericht op het bevorderen van duurzaam gedrag en het meenemen van het thema duurzaamheid in het te betreden werkveld.	In opdracht van het Wellantcollege. Uitgevoerd met VMBO (beroepsgerichte en theoretische leerwegen) en MBO opleidingen.	Afgerond
8.	R-LINK	2016-2021	Onderzoek naar 14 Nederlandse gebiedsontwikkelingsprojecten die 5 jaar gevolgd worden. Ook vindt een vergelijkende plaats met buitenlandse gebiedsontwikkelingsprojecten. De HG heeft als gebied de provincie Drenthe en als context de energietransitie ingebracht.	Subsidie Smart Urban Regions of the Future NWO en SIA. Uitgevoerd i.s.m. Wageningen University & Research (penvoerder), Universiteit van Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam, gemeente Amsterdam, gemeente Groningen, Amsterdam Economic Board, Tertium, Amsterdam institute for advanced Metropolitan Solutions, Antea Group, Marineterrein Amsterdam, Boeletuin, Metabolic en Pakhuis de Zwijger.	In afronding
9.	Regie over je Energie	2017-2018	Onderzoek i.s.m. experts (ICT-werkgroep Gasunie) en uitgevoerd onder medewerkers naar de gebruikerservaring en het motiverende karakter van verschillende Energy Management Systems om het energiegebruik slimmer en zuiniger te maken.	NV Nederlandse Gasunie i.s.m. Enologic, Smappee en Iungo.	Afgerond
10.	SolarMiles	2017-2019	In SolarMiles zijn de mobiliteitsvraag van de gebruiker en de mogelijke bufferfunctie van elektrische auto's onderzocht en zodanig slim aan elkaar gekoppeld dat betrokken stakeholders met elk conflicterende belangen, meerwaarde ervaren. Deze meerwaarde kan sociaal, ecologisch of economisch van aard zijn. Er is gewerkt aan een duurzame waardeketen waarin de eindgebruiker een centrale rol speelt. Voor deze waardeketen zijn nieuwe serviceconcepten ontwikkeld die in de praktijk getest zijn.	Rijksdienst voor Ondernemerschap (MVI). Penvoerder. In samenwerking met Grunneger Power, LOPEC (Lopster Energiecoöperatie), Amelander Energiecoöperatie, Enexis, Energy Expo, Noordlease, I-routes, Ecotap, Greenflux, Allego, ICT en BMW.	Afgerond
12.	VINDI	2017-2021	Promotieonderzoek naar de lokale energietransitie. De samenwerking tussen decentrale overheid en inwoners via lokale initiatieven wordt bestudeerd met als doel de lokale energietransitie te versterken door nieuwe aanpakken te ontwikkelen en te testen. Het onderzoek dat onder VINDI valt wordt vrijwel geheel in Drenthe uitgevoerd.	Gefinancierd door de HG (3 dagen per week), de WUR (1 dag per week) en de provincie Drenthe (1 dag per week).	In uitvoering

Onderzoeksportfolio september 2017 tot heden

15.	Energiewerkplaats Drenthe	2017-heden	Monitoring lokale energie initiatieven en geboden ondersteuning, verder ontwikkelen van aanpakken op basis van onderzoek.	Provincie Drenthe en eigen bijdrage. In samenwerking met Natuur en Milieufederatie Drenthe, Drentse KEI, Energiecoöperatie Noordseveld, Buurkracht en Stichting Samen Energie Neutraal (SEN).	In uitvoering
16.	Nul op de Meter Woonborg	2018	Onderzoek naar de beleving van huurders in een grootschalig renovatieproces en, uiteindelijk, naar de beleving van hun NoM-woning in Roden (Bomenbuurt). Op basis van het onderzoek is een advies uitgebracht ter verbetering van het renovatietraject.	Woonborg.	Afgerond
17.	Sociaal met Energie	2018	Het ultieme doel van dit project was het verlagen van energiearmoede. Hiertoe heeft de Hanzehogeschool Groningen een energiecoachingstraject i.s.m. NV Nederlandse Gasunie ontwikkeld specifiek gericht op mensen met een lage sociaal economische status en aanvullende problemen. Dit coachingstraject is vervolgens geïmplementeerd en getest.	In samenwerking met Mijn Energievoordeel, gemeenten Appingedam, Eemmond, Winsum en Groningen, provincie Groningen, GrEK, Enpuls, VentureLab North, Gasunie, Energieloket Groningen, De Kracht van Groningen, Volkskredietbank voor Noord-Oost Groningen en Voedselbanken.nl.	Afgerond
18.	Warmtetrack gemeenten	2018-2019	Organisatie van warmtesessies om gemeenten te ondersteunen in het invullen van de RES. Knelpunten en mogelijke oplossingen worden tijdens de track besproken.	Eigen bijdrage i.s.m. RHDHV	Afgerond
19.	Zutphen energieneutraal	2018-2019			
20.	NSE3: North Sea Energy 3	2018-2019	In dit project zijn verschillende opties vanuit een technisch, economisch en sociaal oogpunt onderzocht voor systeemintegratie op de Noordzee. CBSS heeft samen met TNO het werkpakket vormgegeven en uitgevoerd waarin naar draagvlak voor verschillende opties is gekeken onder stakeholders en burgers.	TKI New Gas.TNO (penvoerder). In samenwerking met RUG, NEC, EBN, NAM, Gasunie, Gasterra, Total E&P, Oranje Nassau Energy, Dana Petroleum, Shell, Tideways, Bilfinger Tebodin, XKP Visual Engineers, HINT en RHDHV.	Afgerond
21.	10.000 Duurzame Huishoudens	2018-2020	In dit project komen alle in Drenthe eerder uitgevoerde onderzoeksprojecten samen: hoe betrek je de Drentse inwoners bij de energietransitie? Hoe zet je, afhankelijk van kenmerken van de groepen huishoudens en de sociale context, de eerste, tweede of verdere stappen? Hoe kunnen bestaande initiatieven het best versterkt worden, zodat meer mensen in hun omgeving zich erbij aansluiten? De belangrijkste vraag in dit project is hoe je samen de energietransitie vormgeeft. Hoe zorg je ervoor dat iedereen de kans krijgt om te participeren? Dit tweejarig project is na een jaar gestopt omdat de voorgestelde wijzigingen van de HG niet pasten bij de nieuwe koers van de provincie Drenthe. Er is een eindrapportage en een uitgebreid onderzoeksrapport opgeleverd (Drentse wegen naar een Duurzame Samenleving: 5 jaar onderzoek naar sociaal maatschappelijke processen in de Drentse energietransitie) en de lopende deelprojecten zijn afgerond. Andere projecten pasten wel bij de koerswijziging en zijn vervolgd.	Subsidie provincie Drenthe en eigen bijdrage. Uitgevoerd i.s.m. vele lokale partijen en instanties, waaronder: diverse gemeenten, lokale energiecoöperaties, Biblionet Drenthe, Drents Museum, Groene Kerken, Solidair Groningen en Drenthe, NMF Drenthe, BOKD, Drents Energieloket, sportverenigingen, VVE's, dorpsverenigingen en Ondernemend Assen.	Gestopt
22.	Op naar beter Nul op de Meter!	2018-2020	Het ontwikkelen van een aanpak om het bewonersproces rondom NOM-renovaties te optimaliseren en de kans te vergroten dat NOM ook daadwerkelijk in de praktijk gerealiseerd wordt. Hierbij gaat het om het traject van planvorming tot en met ingebruikname van de woning.	Subsidie RAAK-publiek (SiA). Uitgevoerd i.s.m. Woonborg, Roeg&Roem, Lefier, Wold&Waard, Elkien, Domesta, Duravermeer, Van Wijnen, Vuurboom bv, Comfort Partners, Cedel, Woonbond, VACpunt Wonen, Provincie Groningen, KAW, Enaxis, GrEK, Vesteda, MVGM en de TU Delft.	Afgerond
23.	Futures Literacy: futures of our sustainable society	2018-2022	In dit promotieonderzoek worden verschillende methoden getest en (verder) ontwikkeld om groepen mensen op wijk-, organisatie- en regionaal niveau te motiveren en te begeleiden in het formuleren van een visie op de toekomst van onze duurzame samenleving en de rol van de energietransitie in het bereiken van die toekomst. Aandacht wordt hierbij besteed aan onderliggende waarden in onze maatschappij en het ontwikkelen van sustainable identities.	HG promotietraject i.s.m. prof. dr. Robbert Sanderma (emeritus hoogleraar Gezondheidspsychologie bij de RUG)	In uitvoering

Onderzoeksportfolio september 2017 tot heden

25.	Van aardgas naar duurzame warmte: geïntegreerde energiescenario's voor de warmtetransitie in de gebouwde omgeving	2018-2022	In dit promotietraject worden sociale, technische en economische factoren gemodelleerd om een plan te kunnen maken voor de warmtetransitie op lokaal niveau. Ook wordt een aanpak ontwikkeld om met stakeholders en bewoners het besluitvormingsproces dat mede op de uitkomsten van het model gebaseerd zijn, goed te doorlopen.	HG promotietraject i.s.m. de RUG, prof. dr. André Faaij en TNO.	In uitvoering
26.	Horizon 2020 Lighthouse: Making Cities Work	2018-2023	Making-City is een grootchalig smart cities en communities demonstratieproject waarin Groningen en Oulu (Finland) als "lighthouses" centraal staan en vele andere steden de geleerde lessen kunnen volgen. Het project is gericht op het integraal veranderen van het energiesysteem om low-carbon cities te kunnen realiseren. Dit project werd vanuit de Hanzehogeschool Groningen vormgegeven door het lectoraat Ruimtelijke Transformaties (KC Noorderruimte) en de lectoraten CBSS en Netintegratie (CoE Energy). CBSS zou betrokken zijn bij het creëren van participatiestrategieën en bewustwordingscampagnes en bij monitoring van het project. Helaas heeft de lector Mieke Oostra direct na honorering een baan als lector bij de HU aangenomen en heeft haar vervanger het noodzakelijk geacht de projectleider vanuit de HG te vervangen en het deel van CBSS zelfstandig en zonder te overleggen uit te voeren. CBSS heeft dit weliswaar aangekaart, maar heeft, vanwege de aanzienlijke onderzoeksportfolio, geen verdere stappen ondernomen.	Vele partners.	Afgehaakt
27.	Bedrijfskracht	2018-heden	In samenwerking met organisaties groepen mensen activeren om gezamenlijk een bijdrage te leveren aan de energietransitie.	Founding fathers zijn Gasunie, Enexis en de HG. Vele organisaties hebben zich inmiddels aangesloten. Alle organisaties leveren een financiële bijdrage aan het project.	Afgerond
28.	Energieke Buurten Norg en Roderwolde	2019	Gebiedsgerichte aanpak. Het uitvoeren van twee pilots om twee verschillende gebieden (Roderwolde en omgeving en een buurt in Norg) in samenwerking met de bewoners "energie neutraal" te maken. De bijdrage van de HG bestond uit het inventariseren van de uitgangspunten zowel van de bewoners als de woningen.	Gefinancierd door de gemeente Noordenveld. Uitgevoerd i.s.m. energiecoöperatie NoordseVeld, dorpsbelangen Roderwolde en een werkgroep in Norg.	Afgerond
29.	Clean offshore G2P met CCUS in The Netherlands	2019-2020	In dit project is een haalbaarheidsstudie onder stakeholders en inwoners van Terschelling uitgevoerd en is onderzocht hoe G2P met CCUS zodanig gepresenteerd kan worden dat iedereen over voldoende hoogwaardige kennis beschikt dat het besluitvormingsproces niet gedomineerd wordt door misvattingen.	Gefinancierd met een subsidie van de RvO verleend aan Circular Energy BV en de Hanzehogeschool Groningen.	Afgerond
30.	Kennisplatform Waterstof	2019 – 2021	Het kennisplatform is een innovatie om de kennis die er is rondom waterstof (die deels door onszelf is ontwikkeld) te delen met als belangrijke doelgroepen het MKB en studenten. Met het platform willen we meer kennis delen, op een laagdrempelige manier (anders dan Pure) zodat die beter toegankelijk is voor de MKB-ers.	EnTranCe CoE Energy project. Financiële bijdrage van RVO	Lopend
31.	Proeftuin EnergySense	2019-2022	Met het project EnergySense Proeftuin is een uitbreiding op EnergySense beoogd gericht op het versterken van de samenwerking tussen bedrijven (vooral MKB), overheid, bewoners en kennisinstellingen. Deze samenwerking heeft als doel het opdoen van praktijkervaring en praktijkkennis met betrekking tot het ontwikkelen en evalueren van producten en diensten die gericht zijn op het verduurzamen van het energiegebruik van huishoudens. Door vooral kort-cyclisch onderzoek "in het veld" (met huishoudens) uit te voeren, kunnen (ideeën voor) producten en diensten getest worden. De EnergySense proeftuin fungeert daarmee als versneller van innovatie op het gebied van de energietransitie. Een expliciet doel van de proeftuin is het versterken van het innovatief vermogen van Noord-Nederland.	Gefinancierd met een proeftuinsubsidie van SNN.	Lopend
33.	Invloed van subsidies op gedrag	2019-2023	In dit promotietraject staat de vraag centraal wat de invloed van subsidies op gedrag is en wanneer en hoe subsidies ingezet dienen te worden om gewenst gedrag te verkrijgen.	Buitenpromovendus. Eigen bijdrage.	Lopend
34.	EnergySense	2019-heden	EnergySense is door de RUG opgericht als ICT-infrastructuur waarmee longitudinaal bevolkingsonderzoek naar het energiegebruik (o.a. slimme meterdata) en gedrag van huishoudens gedaan wordt. Met de overname door CBSS is het accent verschoven naar het met organisaties, overheid en inwoners ontwikkelen en testen van wijzen (producten, diensten, oplossingen) om het energiegebruik in de bestaande bouw te verminderen en te verduurzamen.	In oprichting. Partners worden op dit moment gecontacteerd. Dit zijn energiecoöperaties, gemeenten, bedrijven met een product of dienst gericht op het verduurzamen van het energiegebruik in huishoudens, woningcorporaties, etc.	Lopend

Onderzoeksportfolio september 2017 tot heden

35.	Groningse Lokale Energietransitie	2020	Onderzoek naar alle lokale duurzame initiatieven in Groningen: hoeveel zijn het? Wat zijn hun doelen? Wat bereiken ze? Tevens is er een sociaal netwerkanalyse uitgevoerd naar de wijze waarop L.E.I. worden ondersteund en met wie ze informatie uitwisselen.	Gefinancierd door de provincie Groningen	Afgerond
36.	Kansen voor een dorpsmolen in Loppersum	2020	Het lectoraat heeft LOPEC geholpen bij het opstellen van een vragenlijst om de interesse, mogelijkheden en kansen voor een dorpsmolen nabij Loppersum te inventariseren. Hiernaast heeft het lectoraat de resultaten geanalyseerd en gepresenteerd voor zowel LOPEC als de gemeente Loppersum. LOPEC heeft de resultaten vertaald in een mooie folder en daarmee de resultaten gedeeld met de lokale bevolking.	Eigen bijdrage. In samenwerking met LOPEC uitgevoerd.	Afgerond
37.	Integrale Energietransitie Bestaande Bouw (IEBB)	2020-2021	IEBB is een meerjarig missiegedreven innovatieplan bestaande voor een integrale energietransitie voor de bestaande bouw. Het bestaat uit 9 thema's met 38 projecten. De Hanzehogeschool is bij meerdere projecten betrokken. CBSS geeft samen met de TU Eindhoven vorm en uitvoering aan een van de projecten. Beide partijen richten zich op het keuzeprocess en de voorkeuren van stakeholders. De Hanzehogeschool onderzoekt daarbij specifiek wijken waarin sprake is van "gespikkeld bezit" en onderzoekt de karakteristieken van deze wijken, de mate waarin participatie verwacht kan worden en de wijze waarop het afwegings- en beslisproces vormgegeven dient te worden.	TNO (penvoerder), TU Delft, TU Eindhoven (TU/e), TU Twente, Hogeschool Utrecht, Hanzehogeschool, Hogeschool Arnhem en Nijmegen (HAN), Saxion Hogeschool, Hogeschool Zuyd, Avans, Haagse Hogeschool, Navigant (Ecofys), Saint Gobain, Reimark, OnderhoudNL, Eneco, Ennatuurlijk, Akzo Nobel, Arcadis, Clarity (PSS), Emergo Business Partners, Happy Balance, HVC, Jaga Konvektco, KlokGroep, Vattenfall, Seinenergie, Stadsverwarming Purmerend, Tri Hebo, VOAD, Vabi, Making Space, Aedes, W/E Adviseurs, Flamco, Arup, Brink Climate Systems, Cyclomedia, De Toekomstgroep, Office Vitae, Van Wijnen, Zehnder, BE Precision Technology, Royal 3D, Van den Hoff Installatietechniek, Duurzaam Bouwloket, Esteco, Koppen Bouwexperts, De Twee Snoeken (Woonconnect), VolkerWessels, Witteveen+Bos, Area Wonen, Atrienis, Vastgoed Management NL, Vastgoedbelang, Duurzaam Den Haag, gemeente Eindhoven, OmOns, Woonbedrijf, Wie Wat Waar, Wocom, BuildinG, De Alliantie, Dijkoraad, Hoom, Energie-U, Het Oversticht, Aeronamic, Blue Heart Energy, De Beijer RTB, Fortes Energy Systems, Magneto, Solarfreezer, Stanstechniek Gaanderen, Techneco, TransferWorks, Viridi, Carya, Hittech RSP Technology, Rensa, Summerheat, Dinxperlo, Enpuls (Buurkracht), Thuisvester, BeNext, DUWO, Platform31, GroenWest, Sto Isoned, D&D Mechatronics, Blok voor Blok, Re/genT, Itho Daalderop, gemeente Den Haag, gemeente Amsterdam, Milieu Centraal, KU Leuven, De Vrije Koe, Wetland Products, Sankomij Installatietechniek, A.J. Loots, Vaillant, Re-use materials, Breman, Greenhill Solutions, HIS Heating, PGM Suppliers, Solarteam, WeijersEikhout, Squarewise, BeterBad, Hametech, Caldic, Oversluisen, FPSim, U-projecten, MercuryLAB, Intergas, Bosch Thermotechniek, Atag, Ferrol, BIK Bouw, SPIE, KERN, DNA in de Bouw, Coöperatie WNR, Netbeheer Nederland en gemeente Almere.	Lopend
38.	Horizon 2020: IANOS	2020-2022	CBSS voert onderzoek uit naar "Island Energy Community Engagement". De bedoeling is op basis van best practices, literatuur en praktijkonderzoek op zoek te gaan naar methoden om participatie op eilanden (in dit geval Ameland) te bewerkstelligen. Tevens wordt EnergySense op Ameland uitgerold als onderdeel van de te testen engagement strategie.	34 organisaties en instellingen, verspreid over 10 landen. De Hanzehogeschool voert meerdere delen van werkpakketten uit.	Lopend

Hanze
University of Applied Sciences
Groningen

CBSS binnen het CoE Energy/EnTranCe

Dr. Carina J. Wiekens, lector Duurzaam Gedrag

share your talent. move the world.

EnTranCe
ENERGY TRANSITION CENTRE

Energy Academy Europe